

ΟΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΙΑΣ¹

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2017

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η **αντιπαράθεση στη δημόσια σφαίρα** σχετικά με το ζήτημα της «αριστείας» οριοθετείται στη βάση ενός διπόλου απόλυτα θετικής ή απόλυτα αρνητικής στάσης απέναντι στην εν λόγω έννοια. Αν και η αντιπαράθεση αυτή επικεντρώνεται στην παρούσα συγκυρία στον χώρο της Παιδείας, η δημόσια συζήτηση για την αριστεία ενέχει συνολικότερες προεκτάσεις που αγγίζουν, μεταξύ άλλων, την οικονομία, την αγορά εργασίας καθώς και τη λειτουργία και τον ρόλο του δημοσίου τομέα. Σε ό,τι αφορά ειδικότερα τη σχέση οικονομίας και αριστείας, διαπιστώνουμε ότι στη συζήτηση αναδύονται δύο κυρίαρχες, αντιπαραθετικές ως επί το πλείστον, οπτικές:

- ❖ **Όσοι αναφέρονται στον υπερθετικό βαθμό στη σημασία της αριστείας** για την τροφοδότηση μιας ισχυρής οικονομικής δυναμικής στηριζόμενης, κατά κύριο λόγο, στον διαπροσωπικό ανταγωνισμό. Η προώθηση της αριστείας ανάγεται, υπό τη συγκεκριμένη θεώρηση, σε ένα εργαλείο μείζονος σημασίας για την ίδια την ευημερία και την επιβίωση των κρατών, στο πλαίσιο συνθηκών οικονομικής παγκοσμιοποίησης που ασκούν έντονες ανταγωνιστικές και άλλες πιέσεις (κοινωνικές, περιβαλλοντικές, χωρικές). Σε αυτήν την εκδοχή, η αριστεία λαμβάνει συγκεκριμένο πρόσημο, ούσα συνυφασμένη με τη μεγιστοποίηση της κερδοφορίας και της χρηματιστικής αξίας, την εμπορευματοποίηση και την πριμοδότηση των ιδιωτικών έναντι των συλλογικών αγαθών. Επίσης, η αριστεία, μέσω των μηχανισμών επιβράβευσής της (μπόνους, κ.λπ.) συνδέεται με τη διασφάλιση της αξιοκρατίας, παρέχοντας κίνητρα στα άτομα να βελτιώσουν τις γνώσεις και τις εργασιακές τους επιδόσεις. Η αριστεία, εν τέλει, συμβαδίζει, υπό τη συγκεκριμένη προσέγγιση, με την αποδοτικότητα του όλου συστήματος, νομιμοποιώντας την ύπαρξη κοινωνικής ανισότητας ως μηχανισμού παροχής κινήτρων.
- ❖ **Από την άλλη**, συναντάμε τους επικριτές της αριστείας, που εκλαμβάνουν την έννοια αυτή ως ένα εργαλείο διαίωσης και ενίσχυσης παγιωμένων συμφερόντων των οικονομικών ελίτ και των προνομιούχων κοινωνικών στρωμάτων. Η αριστεία επικρίνεται ως παράγοντας διεύρυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων, διαίωσης της αναξιοκρατίας και προώθησης της ατομικότητας εις βάρος των συλλογικών δικαιωμάτων και του γενικού συμφέροντος. Αυτές οι ανισότητες εκτιμάται, με τη σειρά τους, ότι επηρεάζουν αρνητικά τους ρυθμούς μεγέθυνσης της οικονομίας, περιορίζοντας την ισότιμη συμμετοχή στην εκπαίδευση, την

---

¹ Γιάννης Ευσταθόπουλος, www.eustathopoulos.gr

κοινωνική κινητικότητα και τον δυναμισμό που απορρέουν από τη διασφάλιση της ισότητας ευκαιριών και, εν τέλει, την ίδια την ανάπτυξη.

ΓΙΑ ΜΙΑ ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΙΣΤΕΙΑ

Η αντιπαράθεση με άξονα αυτό το δίπολο και η οξύτητα με την οποία εκδηλώνεται δεν αφήνουν χώρο για προβληματισμούς σχετικά με τις διάφορες εκφάνσεις της αριστείας, τον ρόλο της στις σύγχρονες κοινωνίες και κυρίως για τους μηχανισμούς παραγωγής της. Ο προβληματισμός αυτός είναι, όμως, αναγκαίος σε μια περίοδο όπου λαμβάνουν χώρα ευρύτερες συζητήσεις για το νέο παραγωγικό μοντέλο της ελληνικής οικονομίας, τις προτεραιότητες και το κοινωνικό υπόβαθρό του. Διάφορα κρίσιμα ερωτήματα μένουν έτσι αναπάντητα:

- Ποιος είναι ο ρόλος της αριστείας στο σύγχρονο κοινωνικοοικονομικό γίνεσθαι; Ποια πρέπει να είναι η στάση μας σχετικά με την επιδίωξη της αριστείας σε τομείς όπως η βιομηχανία, η ιατρική έρευνα, η παροχή υπηρεσιών, η λειτουργία της Δημόσιας Διοίκησης;
- Η αριστεία παραπέμπει αποκλειστικά στον ατομικισμό και τον ανταγωνισμό;
- Μπορεί να υπάρξει μια εναλλακτική προσέγγιση της αριστείας και ποια χαρακτηριστικά θα λάμβανε μια τέτοια εκδοχή;

Μια αρχική και εκ των πραγμάτων επιφανειακή απόπειρα εξέτασης των παραπάνω ερωτημάτων μπορεί να ξεκινήσει από τις ακόλουθες δύο παραδοχές.

Η ΑΡΙΣΤΕΙΑ ΩΣ ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΑΓΚΩΝ

Πρώτον, η αριστεία δύναται να διαδραματίζει θετικό ρόλο για την ευημερία και τη συνοχή μιας κοινωνίας, όταν συνδέεται με την προσπάθεια παραγωγής καινοτομιών, είτε τεχνολογικών είτε κοινωνικών, με άμεση αναφορά στην κάλυψη κοινωνικών αναγκών. Η αριστεία στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης μετουσιώνεται, για παράδειγμα, σε προσπάθεια επίτευξης της μέγιστης δυνατής ποιότητας στη χαμηλότερη δυνατή τιμή, για αγαθά και υπηρεσίες τα οποία καλύπτουν ανάγκες της κοινωνίας, είτε ατομικές είτε συλλογικές, με παραγωγικές διαδικασίες που προάγουν τα εργασιακά δικαιώματα, την ποιοτική εργασία καθώς και την προστασία των φυσικών πόρων και του περιβάλλοντος.

Η αριστεία μπορεί να αφορά, λόγου χάρη, τη διαχείριση κοινών αγαθών με τρόπο καινοτομικό, δημοκρατικό και βιώσιμο τόσο από κοινωνική όσο και περιβαλλοντική/διαγενεακή άποψη (π.χ. νερό, ενέργεια, κ.λπ.). Υφίσταται κάτι γνήσια «άριστο» στο εγχείρημα μετάβασης σε ένα νέο αειφόρο ενεργειακό μοντέλο, που επιχειρεί την υπέρβαση παρωχημένων μοντέλων οργάνωσης της παραγωγής. Η τροφοδότηση μονάδων αφαλάτωσης με ενέργεια που παράγεται από ανανεώσιμες πηγές αποτελεί ένα από τα πολυάριθμα παραδείγματα καινοτομικών πρωτοβουλιών που λαμβάνουν χώρα στον ευρύτερο τομέα των κοινών αγαθών, των δικτύων και των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας. Η σύσταση συμμετοχικών θεσμών συνδιαχείρισης, όπως για παράδειγμα το Παρατηρητήριο του Νερού στο Παρίσι, το οποίο έθεσε σε εφαρμογή η επαναδημοτικοποιημένη επιχείρηση ύδρευσης «Eau de Paris», αναδεικνύει μια προσπάθεια παραγωγής κοινωνικών καινοτομιών που παρουσιάζουν

στοιχεία αριστείας με γνώμονα την κοινωνική λογοδοσία του δημόσιου τομέα και την αποτελεσματικότητά του².

Υπαγόμενη στις αρχές της οικονομίας των αναγκών, η αριστεία είναι συνεπώς χρήσιμη, θεμιτή έως και απαραίτητη αλλά όχι και δεδομένη, γεγονός που θέτει με τη σειρά του την ανάγκη θέσπισης μεθόδων ανάπτυξης και επιβράβευσής της, ξεκινώντας από το εκπαιδευτικό σύστημα, τον Δημόσιο Τομέα και τις δημόσιες πολιτικές για το σύνολο σχεδόν των τομέων οικονομικής δραστηριότητας.

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΙΑΣ: ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟ ΣΤΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ

Δεύτερον, η αριστεία δεν πρέπει να ταυτίζεται αποκλειστικά με την επικράτηση ακραίων μορφών ατομικισμού και ανταγωνισμού. Η διεθνής εμπειρία καταγράφει πλήθος παραδειγμάτων και βέλτιστων πρακτικών που στηρίζονται σε συλλογικές μορφές παραγωγής, στην ικανότητα ομαδικής εργασίας και στη σύσταση διευρυμένων δικτύων με αντικείμενο τον συμμετοχικό σχεδιασμό και την υποστήριξη της τοπικής ανάπτυξης.

Ξεχωρίζουν, ενδεικτικά, τα ακόλουθα παραδείγματα που σκιαγραφούν μια δυναμική «συλλογικής αριστείας»³:

- **Η διεπιχειρησιακή συνεργασία** (συστάδες / clusters) συνιστά ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα όπου η «αριστεία» των παραγόμενων προϊόντων αποτελεί συνάρτηση των επιπέδων συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων και της ικανότητας υπέρβασης του ανταγωνισμού που οδηγεί συχνά σε οικονομικά αδιέξοδα, ειδικά για τις Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις⁴.
- **Η ενδοεπιχειρησιακή συνεργασία** και η προώθηση μορφών οργάνωσης της εργασίας που τροφοδοτούν την παραγωγή γνώσης βάσει ομαδικών διεργασιών σε όλα τα επίπεδα της παραγωγικής διαδικασίας αναδεικνύουν τη συλλογική διάσταση των μηχανισμών αύξησης της παραγωγικότητας και της ενίσχυσης των καινοτομικών επιδόσεων⁵.

---

² <http://www.observatoireparisiendeleau.fr/>

³ Ευσταθόπουλος, Γ., «Ανταγωνιστικότητα, καινοτομία και απασχόληση σε μια περιφερειακή βιομηχανική περιοχή: η περίπτωση του Νομού Αχαΐας», Τα Τετράδια του ΙΝΕ, Διπλό Τεύχος 27-28, Σεπτέμβριος 2007.

⁴ Η σύναψη μακροπρόθεσμων συνεργασιών με βάση τη συμπληρωματικότητα των επιχειρήσεων, υποκαθιστά τις παραδοσιακές βραχυπρόθεσμες μορφές διεπιχειρησιακής συνεργασίας. Το γεγονός αυτό προκύπτει από την πολυπλοκότητα του νέου ανταγωνιστικού περιβάλλοντος (οι επιχειρήσεις δεν είναι σε θέση να κατέχουν το σύνολο των απαραίτητων γνώσεων, δεξιοτήτων και πληροφοριών) καθώς και από τη σημασία που αποδίδεται σε παράγοντες, όπως η ποιότητα και η διαφοροποίηση του προϊόντος. Οι συνεργασίες έχουν ετερογενή χαρακτήρα, ξεκινώντας από παραδοσιακές σχέσεις υπεργολαβίας μέχρι και την ανάπτυξη ερευνητικών και άλλων δραστηριοτήτων, με αντικείμενο την ανάπτυξη νέων προϊόντων, παραγωγικών διεργασιών, κλπ.

⁵ Το ιαπωνικό “διαδραστικό” μοντέλο ανάπτυξης καινοτομιών αποτελεί ένα ολοκληρωμένο παραγωγικό και ανταγωνιστικό πρότυπο, που στηρίζεται στις διαλειτουργικές επαφές μεταξύ τμημάτων της επιχείρησης και μάλιστα σε κάθε παραγωγικό στάδιο (Cooke, Morgan, 1998). Κεντρικό άξονα του μοντέλου αυτού αποτελεί η πεποίθηση ότι η γνώση και η μάθηση δεν ανήκουν σε μια ομάδα εξειδικευμένων εργαζομένων του ερευνητικού ή εμπορικού τμήματος αλλά συνυπάρχουν σε

- **Το παράδειγμα των συνεταιρισμών** σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο αποδεικνύει ότι οι συλλογικές αυτές μορφές οργάνωσης της παραγωγής και κατανομής του παραγόμενου πλούτου παρουσιάζουν μεγαλύτερη ανθεκτικότητα στις επιπτώσεις οικονομικών κρίσεων και διαταραχών στο εξωτερικό τους περιβάλλον⁶.
- **Η ικανότητα συνεργασίας και τα επίπεδα του κοινωνικού κεφαλαίου**⁷ συνιστούν καθοριστικούς παράγοντες για τα επίπεδα ευημερίας των τοπικών κοινωνιών. Οι περιοχές που έχουν καταφέρει να κινητοποιήσουν ένα ευρύ φάσμα ετερογενών φορέων και ενδιαφερόμενων μερών γύρω από το σχεδιασμό και τη συλλογική υποστήριξη ενός σχεδίου τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης, συγκεντρώνουν περισσότερες πιθανότητες να εμφανίσουν υψηλότερα επίπεδα ευημερίας σε σύγκριση με άλλες περιοχές. Το παράδειγμα των «καινοτόμων περιβαλλόντων» (milieu innovateur), περιοχών δηλαδή που έχουν οργανώσει ένα ευρύ δίκτυο συνεργαζόμενων φορέων (επιχειρήσεις, πανεπιστήμια, επιμελητήρια, Ο.Τ.Α., δημόσιες υπηρεσίες κατάρτισης, συνδικάτα, κοινωνικές οργανώσεις, οργανώσεις καταναλωτών, κ.λπ.) με στόχο την υποστήριξη της τοπικής οικονομίας και των επιχειρήσεών της, επιβεβαιώνει ότι η αριστεία είναι (πρωτίστως) συνάρτηση συλλογικών παραγόντων, ικανοτήτων και πόρων⁸.
- **Τέλος, η Οικονομία Διαμοιρασμού**⁹ διαγράφει από την πλευρά της μια αναδυόμενη δυναμική που στηρίζεται στην από κοινού χρήση ή την ανταλλαγή αγαθών, υπηρεσιών ή γνώσεων με τη χρήση ψηφιακής διαμεσολάβησης. Αν και τα χαρακτηριστικά που θα λάβει το συγκεκριμένο πεδίο δεν έχουν αποκρυσταλλωθεί, διακρίνονται σημαντικές ευκαιρίες σε ό,τι αφορά την υπέρβαση καταστάσεων υπο-αξιοποίησης τόσο αγαθών και υποδομών (ευνοώντας τη χρήση σε σχέση με την ιδιοκτησία τους) όσο και του ίδιου του ανθρώπινου δυναμικού σε μια συγκυρία μαζικής ανεργίας και υπο-απασχόλησης (η ανταλλαγή

όλα τα επίπεδα της επιχείρησης. Μια τέτοια εκτίμηση αναδεικνύει τη σημασία της απόκτησης άρρητων γνώσεων (διαμέσου της εμπειρίας και των προσωπικών αλληλεπιδράσεων) εν αντιθέσει με το “δυτικό” μοντέλο, που στηρίχτηκε παραδοσιακά στην κωδικοποιημένη γνώση (Foray, 2000).

⁶ «[Resilience of the Cooperative Business Model in Times of Crisis](#)”, ILO, 2009.

⁷ «Το σύνολο των μη οικονομικών πόρων, πραγματικών ή φανταστικών, που αποδίδονται σε άτομα, ομάδα ή σε ένα δίκτυο κοινωνικών σχέσεων και χαρακτηρίζονται από εμπιστοσύνη, αμοιβαιότητα και κοινά αποδεκτούς κανόνες συμπεριφοράς, που διευκολύνουν τη συνεργασία και τη συλλογική δράση των ανθρώπων, με στόχο το γενικό συμφέρον. Άρα, το κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να εννοηθεί ως πόρος που έχει την πηγή του στη συλλογική δράση και μπορεί να έχει αποτελέσματα σε ευρύτατη οικονομική και κοινωνική κλίμακα».

⁸ Η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων στηρίζεται ολοένα και περισσότερο στην ύπαρξη ενός λειτουργικού “υποστηρικτικού πεδίου”, αντικείμενο του οποίου αποτελεί η μεταβίβαση γνώσης προς τις επιχειρήσεις. Αυτό προκύπτει από τις εξελίξεις στους τομείς της ζήτησης και της προσφοράς, δηλαδή από την εντατικοποίηση του διεθνούς ανταγωνισμού, την πολυπλοκότητα των παραγωγικών διεργασιών, τη συντομία του κύκλου ζωής των προϊόντων, τη σημασία που αποδίδεται σε παράγοντες, όπως η ποιότητα, η διαφοροποίηση, η παρουσίαση του προϊόντος, κλπ.

⁹ Η Οικονομία Διαμερισμού αναπτύσσεται σε σχεδόν όλους τους τομείς και κλάδους οικονομικής δραστηριότητας: της στέγασης/κατοικίας (π.χ. ανταλλαγή διαμερισμάτων, συγκατοίκηση, ενοικίαση μεταξύ ιδιωτών, κ.λπ.), των μεταφορών (ενοικίαση μεταξύ ιδιωτών, κοινές διαδρομές με επιμερισμό εξόδων, κ.λπ.), της διατροφής, των εξοπλισμών, του ρουχισμού, των υπηρεσιών προς ιδιώτες (οικιακές εργασίες, τεχνικές εργασίες, φροντίδα, κ.λπ.) της εκπαίδευσης και του πολιτισμού.

υπηρεσιών και αγαθών ενισχύει την αγοραστική δύναμη των συμμετεχόντων σε σχετικές πλατφόρμες).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ: ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΙΑΣ

Η διερεύνηση των επιμέρους πτυχών της αριστείας φέρνει στο προσκήνιο τη δυνατότητα αλλά και την ανάγκη για επαναπροσδιορισμό της έννοιας, με όχημα την ανάδειξη των προοδευτικών και συλλογικών εκφάνσεών της, με τους ακόλουθους τρόπους:

- ❖ **Πρώτον**, αναγνωρίζοντας ότι η αριστεία, σε σχέση με την καινοτομία και την οικονομία των αναγκών, μπορεί να αποτελέσει παράγοντα βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης του πληθυσμού. Το μείζον θέμα που θα πρέπει να απασχολήσει τη δημόσια συζήτηση είναι σε ποιούς τομείς διακρίνεται η ανάγκη να αναπτυχθεί κατά προτεραιότητα η αριστεία σε ένα περιβάλλον περιορισμένων πόρων (οικονομικών, διοικητικών, περιβαλλοντικών), ποια είναι τα χαρακτηριστικά και η κοινωνικοοικονομική χρησιμότητά αυτής.
- ❖ **Δεύτερον**, επισημαίνοντας ότι η οικονομική αριστεία συνιστά, στις περισσότερες περιπτώσεις, προϊόν συλλογικών διαδικασιών, είτε εντός της επιχείρησης είτε μεταξύ επιχειρήσεων είτε ανάμεσα σε επιχειρήσεις και φορείς του εξωτερικού τους περιβάλλοντος. Οι νέοι συμμετοχικοί θεσμοί της οικονομίας (κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία, ενεργειακοί συνεταιρισμοί, κ.λπ.) καλούνται επίσης να διαδραματίσουν πρωταγωνιστικό ρόλο στο πεδίο αυτό. Πλέον, η ουσία του προβληματισμού μετατοπίζεται στο εξής ερώτημα: **με ποιους μηχανισμούς αναπτύσσεται, μετράται και επιβραβεύεται η αριστεία;**

Η αριστεία, υπό τη συγκεκριμένη θεώρηση, εξελίσσεται -από μια έννοια που προάγει τον ατομικισμό, τον διαπροσωπικό ανταγωνισμό και την εμπορευματοποίηση- σε έννοια και πρακτική συλλογική, που θέτει ως στόχο το κοινό καλό και την ικανοποίηση των αναγκών της κοινωνίας. Η πολιτεία καλείται από την πλευρά της να αναλάβει ενεργό ρόλο, αναδεικνύοντας και υποστηρίζοντας εγχειρήματα εφαρμογής αριστείας σε τομείς με υψηλή προστιθέμενη κοινωνικοοικονομική αξία. Επιβάλλεται, παράλληλα, να προωθήσει την ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου καθώς και την καλλιέργεια δεξιοτήτων που αφορούν τη συνεργασία και την ομαδική εργασία, ξεκινώντας από το εκπαιδευτικό σύστημα, τους δημόσιους φορείς, τις επιχειρήσεις και τα θεσμικά-κοινωνικά συστήματα καινοτομίας.

Εν κατακλείδι, η αριστεία οφείλει να εγγραφεί στη συνείδηση των πολιτών αλλά και στην καθημερινότητά τους ως μια διττή έννοια με κοινό στοιχείο τη συλλογικότητα:

- μια έννοια και πρακτική που αυξάνει την συλλογική χρησιμότητα και την αποτελεσματικότητα τόσο του ιδιωτικού όσο και του δημοσίου τομέα
- μια έννοια συλλογική και συμπεριληπτική ως προς τους μηχανισμούς ανάπτυξης της που στηρίζεται στη συνεργασία, τη συμπληρωματικότητα και την συμμετοχικότητα.
